

Krátka reflexia k jednej recepcii non-reprezentacionalizmu*

JURAJ ŠUCH

A Short Reflection on the Reception of Non-representationalism

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2026.17.1.80-94>

ABSTRACT: Constructivist reflections on the nature of history in the last two decades have been marked by shifts in opinion that have had a significant impact on traditional ideas about the nature of history. By questioning the intuitively assumed foundations of a realistic understanding of history, constructivists have been able to more convincingly justify the persistent phenomenon of plurality in historical interpretations and interpretations of the past. Constructivist reflections on history are accompanied by polemical reactions, including a polemical article by Pavel Labuda published in *Kultúrne dejiny* (Cultural History). In our contribution, we will point out that the idea of pre-formed events and representations, whose significance is linked to some realistic reflections on history, are not essential elements for understanding the nature of history. Using selected examples, we will point out that the significance of considerations about (“corresponding”) historical representation will depend on the field of historical research. In areas of historical research where historians associate a certain idea of the historical process with the intentions of historical actors, the relevance of considerations of “corresponding” historical representation is significantly problematized. In these areas of historical research, non-representationalist reflections on history seem relevant to the relationship between historical work and the past. Although historians and criminologists share the same goal of investigating past events, the differences between their nature of investigations are more fundamental. While criminologists try to uncover the unambiguous course of events, the nature of historians’ work allow for a greater degree of acceptable plurality in the interpretation of course events.

Keywords: Constructivism, Realism, Non-representationalism, Representation, Plurality, History, Historian, Criminologist.

V posledných troch desaťročiach mali slovenskí historici – najmä prostredníctvom slovenských filozofov – možnosť oboznamovať sa s postupne sa rozvíjajúcou reflexiou teoretikov v oblasti historickej praxe a histórie publikovanou v popredných anglosaských časopisoch. Potreba explicitne sa hlásiť k určitému metodologickému prístupu pri historickom výskume a pri prezentácii jeho výsledkov sa od 90. rokov 20. storočia postupne etablovala aj v prostredí slovenskej historiografie. Zvyšujúca sa miera metodologickej sebareflexie historikov bola podmienená najmä potrebou vysvetľovať nárast vzájomne sa odlišujúcich histo-

---

* Práca vznikla v rámci projektu VEGA č. 1/0354/24 Pluralita a relativizmus v súčasnej filozofii. Za prečítanie a pripomienky k predchádzajúcej verzii textu ďakujem Eugenovi Zelenákovi.

rických interpretácií, týkajúcich sa tak časovo vzdialenejších, ako aj nedávnych historických udalostí. Tieto rozdielne interpretácie sa v minulosti stávali predmetom diskusií nielen v odborných historických periodikách, ale prenikali aj do tlačených a televíznych médií, čím vzbudzovali pozornosť širšej verejnosti.¹

Z tradičnej perspektívy bol vznik týchto odlišných historických výkladov vsvetľovaný buď nedostatočnou odbornou profesionalitou historikov, alebo prirodzeným sklonom historikov z určitej perspektívy hodnotovo nasýtiť vlastné predstavy o minulosti. Časť odbornej komunity predpokladala, že takýto subjektívizmus historikov bude možné v priebehu času korigovať, a tým postupne zmierniť rozdiely v interpretáciách a výkladoch minulých udalostí.

Vzhľadom na pretrvávajúce a vzájomne sa nepribližujúce obhajovanie rozdielných výkladov historického diania sa do popredia záujmu historikov dostávali konštruktivistické reflexie histórie. Autori týchto koncepcií dávali pluralitu výkladov a interpretácií do súvisu so samotnou povahou histórie, ako aj so špecifikami historického poznania a spôsobmi jeho sprostredkovania. Odborná verejnosť začala týmto prístupom pripisovať relevantnosť najmä pri reflexii historických udalostí, ktoré dlhodobo generovali odlišné interpretácie a výklady. Na tento aspekt poukazovali aj niektorí slovenskí historici, ktorí pri analýze rozdielných výkladov a prezentácií minulých udalostí upozorňovali na odlišné teoretické východiská a interpretačné perspektívy ich autorov.²

Od 90. rokov 20. storočia prebiehali v anglosaskej teórii histórie intenzívne diskusie, v rámci ktorých najmä autori hlásiaci sa ku konštruktivistickému prúdu rozvíjali svoje chápanie histórie prostredníctvom čoraz zložitejšej teoretickej argumentácie, čo značne znejasňovalo ich neskresľujúce chápanie.³

V polovici minulého desaťročia sa objavili konštruktivisticky orientované koncepcie, ktoré sa kriticky vyrovnávali s narativizmom a tzv. reprezentacionalizmom. Autori týchto prístupov formulovali vlastnú teoretickú reflexiu historického poznania, označovanú ako post-narativizmus a non-reprezentacionalizmus. Predstavovanie a recepcia týchto koncepcií predstavuje náročnú výzvu nielen pre filozofiu histórie, ale aj pre samotnú historickú obec. Ich kritické posúdenie zo strany historikov môže prispieť k zhodnoteniu ich relevancie pre metodologickú sebareflexiu historiografie a ďalšie smerovanie historickej praxe.⁴

¹ Pozornosť médií vyvolal napríklad spor o určenie titulu Svätopluka, ktorý sa výraznejšie zviditeľnil najmä po inštalácii jazdeckej sochy s jeho menom na Bratislavskom hrade v roku 2010.

² Situáciu v slovenskej historiografii po roku 1989 približovali pri vybraných medializovaných historických témach práce Miroslava Michela a László Vörösa. VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny*. Pisa : Plus-Pisa University Press, 2010. MICHELA, Miroslav. Strážcovia strateného času. Diskusie o dejinách a historici na Slovensku. In *Historický časopis*, 2011, roč. 59, č. 4, s. 617 – 637.

³ Zatiaľ čo v 90. rokoch minulého storočia názory Haydena Whita z jeho úvodu *Metahistórie* (1973) alebo state z jeho prác *Trópy diskurzu* (1978) a *Obsah formy* (1987) pre historikov poskytovali vysvetlenie tvorby odlišných výkladov minulosti, tak porozumenie historických narácií ako reprezentácií v prácach Franka Ankersmita vyžadovalo filozoficky erudovanejšieho čitateľa.

⁴ V polemickom príspevku Pavla Labudu sa objavujú zjednodušujúce predstavenia konštruktivismu, čím sa znižuje relevantnosť jeho kritiky aj voči konštruktivistom a najmä non-reprezentacionalistom. LABUDA, Pavol. Problém non-reprezentacionalistickej filozofie histórie : škandál chýbajúceho predmetu skúmania historikov. In *Kultúrne dejiny*, 2024, roč. 15, Supplement, <https://doi.org/10.54937/kd.2024.15.Supp.27-40>. Opodstatnené výhra-

V tomto kontexte nadobúda osobitný význam polemický príspevok Pavla Labudu *Problém non-reprezentacionalistickej filozofie histórie: škandál chýbajúceho predmetu skúmania historikov* v Kultúrnych dejinách, ktorý môže podnieť širšiu odbornú diskusiu o význame týchto koncepcií aj v prostredí slovenskej a prípadne aj českej historickej komunity.⁵

Cieľom príspevku je poukázať na problematickosť relevantnosti úvah o ideí vopred sformovaných udalostí a korešpondujúcej historickej reprezentácie pre pochopenie povahy historickej praxe. Relevantnosť týchto problémov podľa nás úzko súvisí s konštruktivistickým a realistickým chápaním povahy tvorby historikov, ako aj s očakávaniami teoretikov o smerovaní vývinu plurality interpretácií a výkladov minulého diania. V súvislosti so stručným pohľadom na tieto dva názorové prúdy upozorníme, že signifikantnosť konštruktivistických a non-reprezentacionalistických koncepcií narastá predovšetkým v oblastiach historického bádania, ktoré je viazané na potrebu rekonštrukcie intencií dejinných aktérov, ako aj na syntetizovanie rôznorodých empirických dát prostredníctvom teoretických rámcov do koherentného výkladového alebo interpretačného celku. Konštruktivistické koncepcie, a osobitne non-reprezentacionalizmus, svojou reflexiou výsledkov historického bádania revidujú intuitívne očakávania o povahe histórie, ktoré sú často formované každodennou skúsenosťou.⁶ Zároveň sa v príspevku pokúsime poukázať na relevantné rozdiely medzi povahou práce historika a kriminalistu, ktoré sú v koncepcii Pavla Labudu vhodným východiskom pre uvažovanie o povahe histórie. Zohľadnenie týchto diferencií medzi ich spôsobmi práce podľa nášho názoru vedie k jasnejšiemu chápaniu povahy historického poznania tak, ako je reflektované v súčasných teoretických reflexiách histórie.

(Ne)sformovaná historická realita

V polemickom príspevku Pavla Labudu sa poukazuje na spor medzi realizmom a konštruktivismom, v rámci ktorého zohráva významnú úlohu otázka existencie vopred daných a sformovaných historických udalostí.⁷ Medzi historikmi aj filozofmi panuje všeobecná zhoda v tom, že minulosť – chápaná ako konanie

---

dy vyjadril k polemickej stati Pavla Labudu v poslednom čísle *Kultúrnych dejín* Eugen Zeleňák. ZELENÁK, Eugen. Na obranu non-reprezentacionalizmu vo filozofii histórie. In *Kultúrne dejiny*, 2025, roč. 16. č. 2. s. 268 – 279. <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.2.268-279>

⁵ LABUDA, Pavol. *Problém non-reprezentacionalistickej filozofie histórie : škandál chýbajúceho predmetu skúmania historikov*, s. 27 – 40.

⁶ Osobné spomienky s prežívaním vlastnej minulosti sú späté s pamätaním si „jednoznačne“ určenej reality. K predstave možnosti historika dosahovať čoraz viac upresňujúce kontúry minulosti majú bližšie koncepcie spájané s realistickým chápaním histórie.

⁷ V tejto súvislosti nachádzame v texte Pavla Labudu v spojitosti s charakteristikou realistickej pozície tvrdenie „... kým realisti predpokladajú existenciu vopred daných udalostí, ktoré sú relevantným spôsobom nezávislé od výkonu historikov, ale ku ktorým sa historici dokážu v princípe dopracovať“, tak podľa „konštruktivistického tábora historici nemajú k dispozícii nič také, ako vopred existujúce minulé udalosti a cieľom histórie preto nemôže byť ich zobrazovanie.“ LABUDA, *Problém non-reprezentacionalistickej filozofie histórie*, s. 28 – 29. Takto podané dve charakteristiky by si zaslúžili detailnejšie priblíženie, pretože sú pre čitateľa nejasňujúce. Bolo by dobré uviesť v prípade realistického chápania povahy histórie, čo presne znamená „v princípe sa dopracovať“ k minulým udalostiam. Konštruktivisti otvorene nespochybňujú existenciu minulých udalostí, ale pre vážne a až neprekonateľné problémy spojené s ich poznávaním či adekvátnym jazykovým zobrazovaním je podľa nich problematické považovať historické práce za (priamo) korešpondujúce s minulosťou.

známych aj menej známych jednotlivcov a celých komunít – sa skutočne udiala a z pôsobenia ľudí a prírodných procesov sa zachovali rôznorodé súbory historických prameňov.

Samotná minulosť a udalosti v nej však predstavovali komplex neustále vznikajúcich a zanikajúcich procesov a fenoménov, zahŕňajúcich aj ľudské prežívanie, myslenie a intencie, z ktorých sa do súčasnosti zachovávajú len fragmentárne stopy. S časovým odstupom je jedna historická realita nevyhnutne nahradzovaná inou, mladšou historickou realitou, ktorá vzniká v odlišných spoločenských, kultúrnych a interpretačných kontextoch. Niektoré materiálne artefakty sa tak môžu ocitnúť v rámci viacerých po sebe nasledujúcich historických realít (historikmi vymedzovaných kontextoch), ako sú historikmi konštruované kontexty minulosti, a v tomto zmysle predstavujú významný zdroj historického poznania pre rôzne generácie bádateľov.

Tieto materiálne či textové pramene sú však v historickej praxi často predstavované prostredníctvom vzájomne odlišných výkladov a interpretácií. Napriek tomuto faktu konštruktivisticky orientovaní teoretici nespochybnujú samotný predpoklad existencie minulých udalostí viazaných na pôsobenie ľudskej kultúry a prírodných procesov. Sporným bodom však zostáva otázka, či tieto udalosti existovali ako presne vymedzené, vopred sformované jednotky s jasnými kontúrami, ktoré by bolo možné jednoducho „reprezentovať“ v historickom poznaní. Z tohto pohľadu konštruktivistické prístupy zdôrazňujú, že štruktúrovanie, ohraničovanie a významové ustálenie historických udalostí je neoddeliteľne späté s interpretačnými postupmi historikov a s teoretickými rámcami historickej praxe.

Naše predstavy o podobe priebehu udalostí sú neoddeliteľne viazané na ich interpretácie v odborných historických prácach. Historik si vytvára obraz vybraného priebehu udalostí na základe svojho poznania dobových kultúrnych a spoločenských kontextov. Okrem materiálnych prameňov a niektorých filmových záznamov z posledného storočia sú naše predstavy o minulosti najmä výsledkom interpretácie textových prameňov, pričom tieto predstavy môžu byť rôzne a niekedy aj odlišné. Filozofi, teoretici a historici sú si vedomí tohto faktu; preto je ťažké nájsť medzi nimi polemiku o otázke relevantnosti idey vopred sformovaných udalostí, na ktorú poukazuje Pavol Labuda.⁸ Odmietanie existencie minulosti diskvalifikuje kohokoľvek z odbornej diskusie o teoretických a metodologických problémoch reflektovaných vo filozofii histórie. Napriek tomu, že *nikto* z najvýznamnejších predstaviteľov konštruktivismu nepopiera existenciu minulosti, z ktorej sa zachovali nespochybniteľné a dostupné pramene, realistická kritika konštruktivistických koncepcií často špekulatívne predpokladá opačný scenár, snažiac sa dokázať jeho relevanciu.⁹

⁸ LABUDA, *Problém non-reprezentacionalistickej filozofie histórie*, s. 35.

⁹ V nedávno publikovanej štúdií Branko Mitrović priznáva, že konštruktivistu/historickí anti-realisti otvorene neodmietajú existenciu minulosti. V prípade Rothovej koncepcie sa konštatuje, že „*udalosti sa stali v minulosti až po tom, čo získali svoj opis.*“ MITROVIĆ, Branko. What Is Historical Anti-realism and How to Define It? In *Journal of the Philosophy of History*, 2024, roč. 18, s. 116. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341520>. Podľa Mitrovića vedie Rothova pozícia k nekonečnému regresu a v tejto súvislosti tvrdí, že „*historici budú potrebovať nekonečný čas na to, aby vytvorili nekonečný počet opisov, ktoré sú nevyhnutné pre jednu udalosť, ktorá sa stala.*“ MITROVIĆ, *What Is Historical Anti-realism and How to Define It?*, s. 116. Na základe tejto úvahy Mitrović konštatuje, že Rothove chápanie histórie nevyhnutne vedie k odmietnutiu faktu, že „*minulé udalosti alebo minulosť sa udiala.*“

Predmetom tejto kritiky je najmä dôraz konštruktivistov na nemožnosť úplného potvrdenia korešpondencie medzi konštruovanou interpretáciou alebo výkladom a samotnou historickou realitou. V dôsledku využívania rôznych metodologických postupov pri tvorbe komplexnejších interpretácií prameňov sa potvrdzuje predpoklad, že historici neustále produkujú pluralitu interpretácií a výkladov tých istých udalostí, čo reflektuje inherentnú pluralitu historického poznania a jeho reprezentácie. S touto pluralitou výkladov historických udalostí sa viaže znejasňovanie intuitívne predpokladaných jednoznačných podôb (priebehu diania) minulých udalostí. Toto znejasňovanie podôb minulosti nemá nič spoločného s uznaním alebo neuznaním predpokladu „vopred sformovaných minulých udalostí“, je len dôsledkom výsledkov bádania historickej komunity. Tento dôsledok produkcie historikov problematizuje intuitívne očakávania recipientov, ktoré vychádzajú z ich vlastnej skúsenosti s prežívaním a pamätaním nedávnych udalostí. Tieto realisticky orientované očakávania sú spojené s presvedčením založeným na bezprostrednom sledovaní diania, kde sa predpokladajú jasné kauzálne vzťahy medzi jednotlivými fenoménmi. V porovnaní s takouto každodennou skúsenosťou historici, na základe vlastnej odbornej praxe a analytického poznania, koncipujú nielen podobné, ale často aj odlišujúce predstavy o minulosti.

Pri sledovaní vývoja tvorby rôznych predstáv (interpretácií a výkladov) o tých istých udalostiach sa ponúkajú dve základné predikcie: podľa konštruktivistických prístupov môže pluralita interpretácií pretrvávajúť neustále, zatiaľ čo realistické prístupy predpokladajú postupnú redukciu rozdielov a smerovanie k potvrdeniu vybraných podôb historických udalostí. Práve v prípade realistickej perspektívy by bolo možné uvažovať o relevantnosti ideí „vopred sformovaných udalostí“, na ktorú poukazuje Labuda vo svojom príspevku.¹⁰ Zároveň by sa pri realistickej reflexii histórie objavila nevyhnutne zásadná otázka, čo a akým spôsobom umožní potvrdiť alebo korigovať presvedčenie o tom, že práve táto a nie iná interpretácia alebo výklad reprezentuje („priamo korešponduje“) s minulosťou.

Východiskom historického bádania je oboznámenie sa s dostupným prameným materiálom. Samotné pramene sú späté s určitým kultúrnym kontextom determinovaným ľudskou činnosťou, ktorého konkrétna podoba (priebeh) však zostáva historikovi neprístupná. Dostupné pramene neposkytujú historikovi automaticky jednoznačné odpovede na otázky, prečo a akým spôsobom sa konkrétne udalosti v minulosti odohrali a v akých súvislostiach sa nachádzali. Minulé udalosti sa síce konkrétnym spôsobom udiali, avšak pri prvotnom stretnutí s fragmentárnym prameným materiálom sa historikovi minulosť môže javiť ako amorfný, „prázdny“ alebo „plastický“ priestor, v ktorom sú dostupné pramene

---

MITROVIĆ, *What Is Historical Anti-realism and How to Define It?*, s. 116. Toto Mitrovićove chápanie Rothovej koncepcie poukazuje na jeho špekulatívne domýšľanie a nekorektné skresľujúce vysvetľovanie názorov oponenta.

¹⁰ Ak by historici mali možnosť sledovať minulosť podobne ako film, tak potom by sa javilo tvrdenie Pavla Labudu ako relevantné, že kriminalisti a historici „*sa musia snažiť o čo najvernejšiu re-rezentáciu minulého diania.*“ LABUDA, *Problém non-representacionalistickej filozofie histórie*, s. 38. V nasledujúcej vete Labuda zmierňuje tento realistický postoj tým, že tvrdí o potrebe historikov sa dopracovať sa „*k takému scenáru, o ktorom sú s najlepším vedomím presvedčení, že na účely ich praxe má najvyššiu mieru dôveryhodnosti.*“ LABUDA, *Problém non-representacionalistickej filozofie histórie*, s. 38. Táto druhá veta už naznačuje, že dôveryhodnosť scenára sa viaže na účel praxe a nie na korešpondenciu s predpokladanou minulosťou.

rozmieštané takmer „náhodne“. Možnosť historikov domýšľať kontexty vzniku prameňov a ich použitie kultúrne determinovanými aktérmi – známymi alebo predpokladanými – formuje odlišné predstavy o priebehu dejinných procesov.

Prvotné predstavy historika o minulosti môžu byť detailnejším výskumom konkretizované alebo diskusiou v historickej komunite zásadne revidované. Na základe historikového poznania a interpretácie prameňov sa postupne z amorfného obrazu minulosti vytrácajú neurčitosti a historikova predstava udalostí nadobúda presnejší tvar. Vzhľadom na to, že fragmentárny pramenný materiál je možné interpretovať rôznymi spôsobmi a spájať v rámci odlišných naratívov, konštruktivistickí teoretici – napríklad Hayden White – uvažujú o inherentne hodnotovo neutrálnych udalostiach, ktorým význam a formu poskytuje ich zaradenie do konkrétneho naratívneho celku.¹¹

V tejto súvislosti je vhodné pripomenúť, že miera amorfnosti prvotnej predstavy minulosti sa v jednotlivých oblastiach historického výskumu líši. Napríklad pri skúmaní vývoja osídlenia v socialistických mestách by historici mohli na základe dostupného pramenného materiálu relatívne presne rekonštruovať proces realizácie výstavby panelových sídlisk. Hmotné aj písomné pramene by im umožňovali modelovať jednotlivé fázy výstavby panelových budov s vysokou mierou detailu. Napriek dostupnosti rozsiahleho a presvedčivého písomného, obrazového či technického materiálu by však bolo problematické označiť historikmi vytvorený model výstavby za presnú kópiu reálne prebiehajúceho procesu.¹² Znalci socialistickej pracovnej kultúry by mohli poukázať na skutočnosť, že počas realizácie stavieb dochádzalo – napriek existencii plánov – k opakovaným odchýlkam medzi plánovaným, deklarovávaným a skutočne realizovaným stavom. Priebežné korekcie projektov a improvizované zásahy počas výstavby by tak naznačovali rozdiel medzi písomne fixovanou podobou procesu a jeho faktickým priebehom. Predpokladáme, že pri zameraní historikov na výskum priebehu výstavby panelových domov v mestách v období socializmu by sa v ich interpretáciách neobjavovali zásadne protichodné predstavy o základnom priebehu výstavby. V prípade pokusu o modelovú rekonštrukciu postupnej realizácie stavieb, napríklad prostredníctvom digitálnej simulácie, by odborná komunita pravdepodobne bola ochotná takúto *reprezentáciu* označiť za *korešpondujúcu* s historickým priebehom výstavby sídliska, hoci nie za jeho úplnú identickú reprodukciu.

V porovnaní s takto zameraným výskumom by historické bádanie orientované na otázku miery spokojnosti obyvateľov s bývaním na nových panelových sídliskách s pravdepodobnosťou viedlo k výraznejšej pluralite historických interpretácií.¹³ Tieto rozdielne výklady naznačujú vyššiu mieru amorfnosti skúmaného fenoménu v minulosti. Hľadanie zhody alebo „trvalého“ prieniku medzi

¹¹ WHITE, Hayden. Historický text ako literárny artefakt. In KOŽIAK, Rastislav – ŠUCH, Juraj – ZELENÁK, Eugen (eds.). *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava : Chronos, 2009, s. 137.

¹² Akákoľvek modelová rekonštrukcia výstavby panelového sídliska v Československu by sa nemohla porovnávať s možnosťou rekonštruovať proces výstavby 30-poschodového hotela v Číne na základe fotozberu zachycujúceho jeho stavbu za 360 hodín v roku 2011.

¹³ Nový spôsob bývania na sídliskách prirodzene vyvolával odlišné reakcie u obyvateľov panelových sídlisk. U niektorých obyvateľov sa tento typ bývania spájal s väčšou spokojnosťou pre vyšší štandard bývania, zatiaľ čo u iných obyvateľov pre rôzne dôvody vyvolával život v panelových sídliskách pocit nespokojnosti a sklamaní.

odlišujúcimi sa interpretáciami, ktoré by určovali mieru spokojnosti obyvateľov sídlisk, by bolo metodologicky náročné.

S pluralitou historických interpretácií a výkladov sa postupne znejasňujú kontúry kedysi empiricky prežívaného, no systematicky neskúmaného kultúrneho fenoménu spokojnosti obyvateľov s novým typom bývania. Hoci je zrejmé, že v čase svojho vzniku mala podoba tohto javu konkrétny sociálny a kultúrny obsah, z perspektívy historického bádania už tento fenomén nemožno presne rekonštruovať. Každá deklarujúco „pravdivá“ rekonštrukcia by bola nevyhnutne sprevádzaná podobne metodologicky podloženými alternatívnymi interpretáciami.

Problém rekonštrukcie spomínaného kultúrneho procesu úzko súvisí s poznávaním intencií a prežívania historických aktérov, ktoré sa prirodzene líšili. Tento príklad zároveň názorne poukazuje na limity funkčnosti idey „vopred sformovanej minulosti“ pri reflexii povahy historickej praxe.

Proces historickej tvorby v reflexiách konštruktivistov a realistov

V rámci stručného predstavenia procesu historikovej tvorby rozlišujeme dve odlišiteľné etapy, ktoré však tvoria jeden kontinuálny proces historického bádania. Prvá etapa je spätá s historikovým výskumom prameňov, teda so zhromažďovaním a kritickým overovaním dát a faktov. Na túto fázu nadväzuje druhá etapa, ktorá je spojená s interpretáciou identifikovaných údajov (stôp minulosti) a ich výkladom. V rámci tejto interpretačnej fázy vzniká naratívny alebo výkladový celok, prostredníctvom ktorého historik sprostredkúva čitateľovi určitým spôsobom historické dianie a jeho význam.¹⁴

Prostredníctvom kritického skúmania dostupných prameňov historici identifikujú dáta a jednoduché fakty, pričom v tomto procese nadobúdajú tieto údaje význam v závislosti od ich postavenia vo vznikajúcom naratívnom. Súčasne s udeľovaním významu historici pripisujú vybraným faktom a dátam určitú mieru relevantnosti, ktorá následne ovplyvňuje podobu historických interpretácií a spôsob ich naratívneho sprostredkovania. Práve v otázke pripisovania významu a relevantnosti dátam a faktom, ktoré korešpondujú s dostupným prameným materiálom, sa začínajú zreteľne prejavovať rozdielne stanoviská medzi reprezentantmi prúdu realistov a antirealistov/konštruktivistov.

Stúpenci realizmu zastávajú presvedčenie, že profesionálne historické posúdenie pramenného materiálu by malo viesť k identifikácii trvalo fixných významov známych faktov alebo súborov dát. Význam, ktorý historik priraduje konkrétnemu prameňu či faktu, by mal byť determinovaný predovšetkým kontextom jeho vzniku, a nie následným interpretačným spracovaním alebo naratívny zasadením. Niektorí predstavitelia realistického prístupu predpokladajú, že prostredníctvom kauzálneho prepájania identifikovaných faktov a dopĺňania chýbajúcich, priamo prameňmi nepotvrdených údajov by historici mali dospieť k ucelenejšej rekonštrukcii historického diania.

V súvislosti s existenciou odlišných, neraz až vzájomne protirečivých historických výkladov toho istého súboru dát a udalostí realisti predpokladajú možnosť ich komplementarity alebo neskoršej selekcie objektívnych významov na zák-

¹⁴ ANKERSMIT, Frank. *Narrative Logic : A Semantic Analysis of the Historian's Language*. The Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 1983, s. 8; TIMMINS, Adam. *Towards a Realist Philosophy of History*. Lanham : Lexington, 2022. s. 34. <https://doi.org/10.5771/9781666902426>.

lade výsledkov odbornej diskusie v historickej komunite.¹⁵ Týmto spôsobom by podľa realistov mohla historická komunita postupne dospieť k ustáleniu fixných významov faktov a udalostí, ktoré by určovali podoby historického diania.¹⁶

V tomto bode sa však vynára zásadný problém týkajúci sa kritéria objektivity, respektíve „korešpondujúcej“ pravdivosti určitej predstavy. Ak sa totiž podstatnejší význam pripíše konsenzu historikov pri určovaní významu dát, a nie „pôsobeniu“ samotných, z minulosti zachovaných prameňov, potom je realistami deklarovaná stabilita podôb historickej reality nevyhnutne vystavená neistote vyplývajúcej z možných zmien v interpretačných dohodách historickej komunity.

Na rozdiel od realistického stanoviska obhajcovia konštruktivistických prístupov upozorňujú na meniace sa významy tých istých dát a faktov, ktoré vznikajú v dôsledku ich odlišného zasadenia do rôznych historických naratívov alebo interpretačných rámcov. Význam jednotlivých dát a faktov je v konštruktivistickom chápaní neoddeliteľne spätý s konkrétnou predstavou kontextu, teda s naratívnyim alebo výkladovým celkom, v rámci ktorého sú interpretované. Keďže významy udalostí a faktov nie sú fixné, ale majú „plastický“ charakter, tento prístup zároveň otvára priestor pre uvažovanie o alternatívnych kauzálnych vzťahoch medzi historickými aktérmi a udalosťami. Práve táto otvorenosť interpretačných možností umožňuje vznik plurality historických výkladov, čo možno ilustrovať na nasledujúcich dvoch príkladoch.

V prípade hmotných prameňov, ako je napríklad odev kráľa Ludovíta XIV., môžu tieto artefakty historikom napomôcť pri vytváraní konkrétnejšej predstavy o panovníkovej osobe, jeho estetickom vkuse a záľubách. Význam panovníkovho záujmu o módu pre život aristokracie a pre hospodársku stabilitu kráľovstva sa však môže v rôznych historických interpretáciách podstatne líšiť. Pre časť historikov predstavuje kráľova záľuba v okázalej dvorskej kultúre a udržiavanie nákladného kráľovského dvora jeden z významných faktorov hospodárskeho napätia v kráľovstve. Iní historici, naopak, poukazujú na to, že tento aspekt panovníkových záujmov sám osebe neohrozoval sociálnu ani ekonomickú stabilitu monarchie v takej miere ako iné faktory, napríklad opakované neúrody alebo nákladné vojnové výpravy. Podobne problematické je určovanie presného významu jednotlivých udalostí aj v prípade širších historických procesov. Ako príklad možno uviesť hodnotenie americkej vojenskej pomoci ZSSR počas druhej svetovej vojny. Z perspektívy niektorých historikov mala táto pomoc v kritických rokoch 1941 a 1942 pre Červenú armádu zásadný význam, zatiaľ čo iní historici jej pripisujú iba obmedzenú váhu, keďže podľa nich dodávané množstvá techniky tvorili len menšiu časť celkového vojnového materiálu a nemohli samy osebe zásadne zvrátiť priebeh bojov.

V dejinnom procese mali historikmi identifikované súvislosti medzi udalosťami, spätými s konaním historických aktérov, nepochybný význam. Určovanie tohto významu je však vzhľadom na komplexnosť a historikmi rozdielne konštruované vzťahy medzi jednotlivými faktmi nevyhnutne variabilné a z hľadiska historického poznania „premenlivé“. Historici – podobne ako čitatelia historických prác – nemajú možnosť preniesť sa do skúmaných období a empiricky ove-

¹⁵ MANDELBAUM, Maurice. *The Anatomy of Historical Knowledge*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 1977, s. 153; ELTON, Geoffrey R. *The Practice of History*. Sydney : Sydney University Press, 1967, s. 59, 61.

¹⁶ TIMMINS, *Towards a Realist Philosophy of History*, s. 82 – 84.

riť mieru účinnosti konkrétneho konania panovníka na každodenný život ľudí, či už v jeho bezprostrednom okolí, alebo v širšom rámci kráľovstva.

Rovnako zostáva nedosiahnuteľná predstava priameho overenia toho, do akej miery boli vojnové dodávky v danom období efektívne a zásadne pre ďalší vývoj vojenských konfliktov. V súvislosti s historickým výkladom udalostí je preto zrejmé, že samotné poznanie presných dát a faktov vychádzajúcich z prameňov nevyúsťuje do jednotného ani fixného pripisovania významov v historických interpretáciách.

Realistickí teoretici spájali tvorbu ucelených historických prác s umiestňovaním udalostí (faktov) do jedného kauzálne zretiazeného prepojenia. Podľa tohto prístupu by konštrukcia (naratívneho alebo výkladového) celku nemala zásadne meniť významy udalostí, keďže tieto významy majú byť fixované ich vzťahom k prameňom alebo odhaľovaním objektívnych kauzálnych súvislostí medzi udalosťami. Úlohou historika má byť v tomto chápaní predovšetkým objavovanie existujúcich kauzálnych prepojení medzi udalosťami a ich následné neutrálne sprostredkovanie recipientovi.

Možné odlišnosti v podávaní a výklade tých istých udalostí sú realistami chápané ako komplementárne perspektívy. Ak by medzi historickými výkladmi pretrvávali rozdiely, vzájomná odborná diskusia v rámci historickej komunity by podľa realistov mala viesť k ich postupnej eliminácii, spôsobenej najmä rozdielnymi perspektívami historikov.¹⁷ Stúpenci realistického chápania histórie vychádzajú z predpokladu, že tak, ako jednotlivé fakty korešpondujú s minulosťou, tak aj historické výklady a interpretácie ako reprezentácie rozsiahlejších súborov udalostí na minulosť viac alebo menej referujú, teda s ňou korešpondujú.

Súčasnne existujúca pluralita výkladov a interpretácií by preto mala z realistického pohľadu viesť k ich postupnej redukcii a následnej kryštalizácii jedného dominantného obrazu minulosti. S realistickým chápaním histórie sa však spája problém formulovania presvedčivého systémového riešenia mechanizmu tejto redukcie, ako aj otázka určenia kritérií, na základe ktorých má byť rozhodované o objektívnosti, korešpondujúcej pravdivosti alebo nadradenosti jedného historického výkladu nad ostatnými. S realistickým chápaním histórie sa spája nielen problém formulovania systémového riešenia redukcie plurality výkladov historických udalostí, ale najmä problém presvedčivého dokazovania korešpondencie historických výkladov s historickou realitou, ktorá nie je historikom priamo dostupná.¹⁸

Konštruktivistické reflexie histórie, ktoré zdôrazňujú výraznú mieru historickej participácie na tvorbe interpretačného alebo výkladového celku, sa vedome odkláňajú od predpokladov realistických koncepcií, podľa ktorých obsahy historických prác korešpondujú s minulosťou. Podľa konštruktivistov sa historikova tvorba naratívneho alebo výkladového celku, zameraného na určitý spôsob zjednotenia faktov, nezaobíde bez teoretických rámcov a koligačných pojmov. Kým v súvislosti s reprezentáciou historického deja Hayden White poukazoval na význam koligačných, najmä metaforických vyjadrení v historických naráciách, Frank Ankersmit tento proces konceptualizoval prostredníctvom pojmu *naratívne substancie*. Na základe historikom zvoleného koligačného pojmu (tézy) sa jeho predstava minulosti stáva pre recipienta zrozumiteľnou a zároveň sa

¹⁷ MANDELBAUM, Maurice. *The Anatomy of Historical Knowledge*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 1977, s. 155.

¹⁸ Historici skôr zotrávajú alebo len v malej miere modifikujú svoje presvedčenia o význame určitých udalostí pre nasledujúci dejinný vývoj.

na jeho základe organizuje postavenie a význam jednotlivých faktov (tvrdení) v texte historickej práce. Keďže takto konštruovaný „obraz“ minulosti je vždy výsledkom historikovej perspektívy a teoretických východísk, historická práca ako celok môže podľa konštruktivistov k historickej realite iba substitučne referovať, nie s ňou priamo korešpondovať.¹⁹

Zatiaľ čo Hayden White a Frank Ankersmit používajú pojem reprezentácia v súvislosti s historikovým jazykovým sprostredkovaním diania v minulosti, predstavitelia non-reprezentacionalizmu zásadne odmietajú spájať historické bádanie a jeho výsledky s pojmom reprezentácie. Podľa nich historické poznanie ani jeho výstupy nemožno chápať ako reprezentácie minulosti, a to ani v oslabenom či sprostredkovanom zmysle. Predstavitel non-reprezentacionalizmu Jouni-Matti Kuukkanen označuje koligačné pojmy za „konštrukcie bez náprotivkov v historickej realite“.²⁰ Keďže sú tieto pojmy výsledkom historikovej konštruktívnej činnosti, považuje za metodologicky nesprávne spájať ich s predstavou historickej reprezentácie alebo korešpondencie s minulosťou. Koligačné pojmy podľa neho neodkazujú na štruktúry existujúce v historickej realite, ale slúžia ako nástroje argumentácie, prostredníctvom ktorých historici organizujú a zdôvodňujú svoje výklady.

Podobne radikálne kritický postoj k pojmu historickej reprezentácie zastáva aj Paul Roth. Jeho koncepcia historickej naratívnej explanácie vylučuje úvahy o reprezentácii či korešpondencii historických naratívov s minulosťou. Rothovo chápanie historickej explanácie je založené na troch tézach: *neštandardizovateľnosti* (opisov udalostí), *neoddeliteľnosti* (opisov skorších udalostí od opisov neskorších udalostí) a *neagregatívnosti* (nemožnosti spájať odlišné historické narácie do jedného koherentného celku).²¹ Na základe výkladu týchto téz Roth dospieva k chápaniu „minulosti ako niečoho, čo je vytvárané, premenlivé a svojou povahou otvorené systematickým zmenám“.²² Používanie pojmu reprezentácie je v tomto koncepčnom rámci problematické, pretože historik nemá prístup k minulosti ako k celku ani k jej procesom v ich pôvodnej podobe. Historici preto nepodávajú reprezentácie minulosti, ale skôr argumentačne zdôvodnené konštrukcie vlastných predstáv o minulom dianí.

Konštruktivistické reflexie histórie prehĺbili problematiku chápania pojmu reprezentácia a spochybnili jeho samozrejmé používanie v súvislosti s výsledkami historického bádania. V nadväznosti na ich interpretáciu tohto pojmu sa prirodzene vynára otázka, do akej miery možno o historických prácach – v porovnaní napríklad s literárnymi textami – uvažovať ako o dôveryhodne „korešpondujúcich“ s minulosťou, alebo, naopak, ako o „konštruovaných“ výkladových celkoch. V prípade úplného odmietnutia pojmu reprezentácia, ako to navrhujú predstavitelia, sa zároveň objavuje otázka, akým pojmom alebo pojmovým aparátom

¹⁹ Problematiku koligačných pojmov veľmi výstižne priblížil Eugen Zelenák v nedávno publikovanej stati v *Kultúrnych dejinách Koligačné pojmy v histórii ako predmet sporu medzi realizmom a konštruktivismom*. ZELEŇÁK, Eugen. Koligačné pojmy v histórii ako predmet sporu medzi realizmom a konštruktivismom In *Kultúrne dejiny*, 2024, roč. 15, Supplement, s. 11 – 23. <https://doi.org/10.54937/kd.2024.15.Supp.7-26>.

²⁰ KUUKKANEN, Jouni-Matti. *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. London : Palgrave Macmillan, 2015, s. 113. <https://doi.org/10.1057/9781137409874>.

²¹ ROTH, Paul A. *The Philosophical Structure of Historical Explanation*. Evanston : Northwestern University Press, 2020, s. 9 – 13.

²² ROTH, *The Philosophical Structure of Historical Explanation*, s. 37.

by bolo možné tento koncept nahradiť bez straty vysvetľovacej sily historickej teórie. Vzhľadom na široké spektrum oblastí historického bádania je zjavné, že v niektorých oblastiach – napríklad v dejinách architektúry alebo techniky – používanie pojmu reprezentácia spravidla nevyvoláva zásadné metodologické pochybnosti. Na druhej strane, v prípade historického skúmania ľudských aktivít neoddeliteľne spätých s kultúrnymi významami, intenciami a prežívaním historických aktérov, tieto úvahy – osobitne v rámci konštruktivistických a non-reprezentacionalistických koncepcií – podnecujú produktívne teoretické reflexie o povahe historického poznania, jeho hraniciach a o statuse historických výkladov.

Historici a kriminalisti

Pavol Labuda navrhuje uvažovať o povahe histórie prostredníctvom prirovnania k povahe práce kriminalistu.²³ Na určitej všeobecnej úrovni je medzi prácou kriminalistu a historika zjavná zhoda v zámere aj v základnom postupe: obaja sa usilujú o poznanie a rekonštrukciu diania v minulosti. Pri detailnejšom pohľade na charakter ich činnosti sa však objavujú signifikantné diferencie, ktoré súvisia s povahou skúmaného predmetu a s kritériami napĺňania cieľov ich práce.

Predmetom záujmu kriminalistu je odhalovanie vzájomne prepojených kauzálnych vzťahov medzi činnosťami konkrétnych aktérov, ktoré viedli k nepochybniteľnej a presne identifikovateľnej udalosti. Aj historik sa zameriava na udalosti v minulosti, tie sú však spravidla časovo výrazne vzdialenejšie, čo je spojené s podstatne obmedzenejším množstvom dostupných prameňov (svedectiev), ktoré by mohli potvrdzovať jeho predstavu o konaní historických aktérov. Podobne ako kriminalista sa aj historik pokúša identifikovať kauzálne súvislosti medzi známymi udalosťami a na ich základe vytvorí výkladovú predstavu o minulosti. Zásadný rozdiel však spočíva v možnostiach overovania týchto predstáv. Kým predmetom kriminalistovho skúmania je v rámci rekonštrukcie udalostí aj odhalenie skutočných motívov konania aktérov, kriminalista má oproti historikovi výraznú výhodu v možnosti osobnej konfrontácie s aktérmi udalostí, ako aj v aktívnom rozširovaní dôkazového materiálu.

Od kriminalistu sa zároveň vyžaduje, aby svoju rekonštrukciu konania aktérov oprel o súbor vzájomne prepojených, nepochybniteľných stôp a dôkazov, ktoré *jednoznačne* potvrdzujú intencie a činnosť obvinených osôb. Ak sa kriminalistovi nepodarí doložiť všetky relevantné aspekty konania podozrivých aktérov presvedčivým dôkazovým materiálom alebo dôveryhodnými svedectvami, výsledok jeho práce je považovaný za zlyhanie.²⁴ Takto neúplná rekonštrukcia by bola v súdnom konaní ľahko spochybniteľná a nemohla by obstať ako záväzný výklad udalostí.

²³ LABUDA, *Problém non-reprezentacionalistickej filozofie histórie*, s. 32.

²⁴ V súvislosti s Labudovou predstavou o vhodnosti uvažovania o povahe histórie na základe podobnosti s povahou kriminalistiky sa objavuje koncepčné napätie. Na jednej strane vyjadruje Labuda presvedčenie o principiálnej realizovateľnosti práce historika a kriminalistu na základe „určitosti minulých udalostí“, LABUDA, *Problém non-reprezentacionalistickej filozofie histórie*, s. 32. Na druhej strane o tom, aká bola „určitosť minulých udalostí“, sa v prípade kriminalistov rozhoduje výberom, ktorý určuje predstavu najpravdepodobnejšieho scenára vývoja. LABUDA, *Problém non-reprezentacionalistickej filozofie histórie*, s. 32.

Poznávacia situácia historika je v porovnaní s kriminalistom podstatne zložitejšia, keďže nemôže počítať s rovnakým rozsahom ani s rovnakou mierou spoľahlivosti dostupného pramenného materiálu. Zároveň časový odstup od skúmaných udalostí zásadne komplikuje možnosť adekvátneho porozumenia intencií, motívácií a spôsobov konania ľudí žijúcich v odlišných historických a kultúrnych kontextoch. Pokus historika rekonštruovať dianie v minulosti prostredníctvom identifikácie jednoznačných a prameňmi plne dokumentovateľných kauzálnych súvislostí – analogicky k práci kriminalistu – je preto principiálne nerealizovateľný.

Na základe dostupných prameňov sa historik môže usilovať o „rekonštrukciu“ priebehu udalostí len prostredníctvom ich domýšľania a kontextualizácie, pričom nevyhnutne uplatňuje sociálne, kultúrne, politické alebo ekonomické teórie. Týmto spôsobom vytvára výkladové rámce, v rámci ktorých sú známe aj predpokladané udalosti usporiadané do vzájomne nadväzujúcich súvislostí, obsahujúcich určité predstavy o konaní dejinných aktérov.

Pokusy o rekonštrukciu minulosti sú tak nevyhnutne závislé od viacerých teoretických a metodologických rozhodnutí historika, vrátane výberu interpretačných schém a koligačných pojmov. Tieto rozhodnutia sa následne premietajú do vzniku odlišných historických výkladov a interpretácií tých istých udalostí. Posudzovanie ich presvedčivosti neprebíha prostredníctvom jednoznačného overenia korešpondencie s minulosťou, ale v rámci odbornej diskusie v historickej komunite, ktorá je prirodzene, hodnotovo, metodologicky aj názorovo pluralitná.

Niektoré historické práce môžu osloviť významnú časť tejto komunity a stať sa impulzom pre vznik nových historiografických prúdov, zatiaľ čo iné budú vnímané ako problematické alebo metodologicky nepresvedčivé. Na rozdiel od kriminalistiky, ktorej cieľom je vylúčenie alternatívnych výkladov v prospech jedného záväzného vysvetlenia udalostí, historická komunita zásadne nevylučuje ako „nehistorické“ odlišné interpretácie a výklady tých istých udalostí, pokiaľ vznikli pri dodržaní štandardných metodologických postupov historického bádania.

Zásadnejšie a podstatnejšie rozdiely medzi prácou historika a kriminalistu možno názorne ilustrovať na hypotetickom príklade z oblasti športu. Predstavme si účasť slovenského reprezentačného mužstva mladých futbalistov na medzinárodnom turnaji. Pred jedným z kľúčových stretnutí oznámia hráči nadržanom trénerovi, že najlepší útočník si pri páde na schodisku ubytovne poranil nohu a bol prevezený sanitkou do nemocnice. Lekárska správa však okrem poranenia nohy uvádza aj ďalšie zranenia, ktoré sa bežne pri páde zo schodov nevyskytujú. Tréner si zároveň všimne, že viacerí hráči mužstva majú z jeho pohľadu neprímerané odreniny na tvári. Dodatočne sa od miestneho mladíka dozvie, že počas pobytu sa hráči zúčastnili miestnej diskotéky, kde došlo ku konfliktu.

Na základe týchto indícií a faktov, ktoré protirečia pôvodnej verzii o nešťastnej náhode, sa tréner rozhodne získať ďalšie informácie. Prostredníctvom rozhovorov s hráčmi, ako aj so zamestnancami diskotéky, sa spolu s ostatnými členmi realizačného tímu dostáva do pozície amatérskeho kriminalistu, ktorý sa usiluje rekonštruovať priebeh udalostí. Po vzájomnej porade sa však tréneri rozhodnú celý incident disciplinárne uzavrieť interným rozhovorom s mužstvom. Mladí hráči si uvedomia vážnosť svojho nerozvážneho správania, ocenia zhovievavosť trénerov a obe strany sa dohodnú na utajení (nezverejnení) udalostí. V nasledujúcich zápasoch na turnaji podajú hráči nadpriemerné výkony a mužstvu sa podarí zvíťaziť aj nad papierovo silnejšími súpermi.

Z pohľadu športového historika, ktorý nemal možnosť oboznámiť sa s vnútornou situáciou v mužstve pred turnajom, budú výkony a výsledky slovenského reprezentačného výberu prirodzene spájané s dlhodobým rozvojom talenty hráčov alebo so systematickou a sústredenou prácou trénerov. Tieto dovtedy „driemajúce“ kvality sa podľa tohto výkladu prejavili práve na danom turnaji. Na rozdiel od tohto pohľadu by mohla iná skupina športových historikov prezentovať názor, že tradične silnejšie reprezentačné výbery vstúpili do turnaja bez optimálnej formy a potrebnej zohratosti, v dôsledku čoho sa výkony slovenských hráčov javili ako nadpriemerné.

Tieto vzájomne sa odlišujúce opisy športových výkonov sú výsledkom rozdielnych výkladových rámcov, ktoré spájajú rovnaké viditeľné pramene s odlišnými významami viazanými na predpokladané, resp. domýšľané fakty. Rozdielne kladenie významu na doložiteľné aj len predpokladané fakty tak prirodzene podporuje vznik plurality naratívnych interpretácií športových výkonov hráčov a tímov. Pri takto odlišnom predstavovaní vývoja výkonov mužstva nie je možné spochybniť odborné kompetencie ani výsledky práce jednotlivých športových historikov, pokiaľ postupujú v súlade s metodologickými štandardmi odboru. Športový historik sa v tomto ohľade nachádza v podobnej poznávacej situácii ako vojenský historik, keďže v procese konštituovania konzistentnej výkladovej predstavy nevyhnutne pripisuje niektorým faktom väčší význam než iným. V rámci jedného interpretačného celku sa tak harmonizujú významy dát a udalostí, pričom historici dejinným aktérom pripisujú určité vlastnosti a motivácie v súlade so zvolenou predstavou diania – ich priame overenie však presahuje možnosti historického bádania.

Poukazovanie na podobnosť práce kriminalistu a historika, ako aj na podobnosť ich výsledkov, je preto presvedčivé len na značne všeobecnej úrovni, na ktorej sa pri historickej práci – najmä pri jednotlivých faktoch – predpokladá určitá miera korešpondencie s dianím v minulosti. Z tohto hľadiska je uvedená analógia relevantnejšia pre teoretikov realistického názorového prúdu. Zároveň je však potrebné zdôrazniť, že kritériá kladené na úspešnú prácu kriminalistu by historici vo väčšine oblastí historického bádania neboli schopní naplniť bez zásadného skreslenia povahy vlastnej disciplinárnej praxe.

Záver

Konstruktivistické reflexie povahy histórie za posledné polstoročie, zamerané na skúmanie procesu historikovej tvorby, významne prispeli k objasneniu spôsobov, akými nevyhnutne vznikajú odlišné výklady a predstavy o priebehu dejinných procesov. V dôsledku týchto bádání sa postupne oslabovalo intuitívne a tradičné presvedčenie o tom, že historické práce poskytujú priamu a korešpondujúcu reprezentáciu minulosti. Súčasne sa tým otvorila problematika samotného významu pojmu historickej reprezentácie, ako aj otázka „formujúceho vplyvu“ minulých udalostí – alebo skôr pramenných materiálov – na predstavy o minulosti.

Vzhľadom na potrebu historikovej interpretácie a výkladu dostupných prameňov s cieľom porozumieť ich významu a miestu v dejinnom procese sú úvahy o relevantnosti idey „vopred sformovaných udalostí“ pre historickú prax spojené s viacerými vážnymi a doposiaľ neuspokojivo zodpovedanými otázkami. Keďže hľadanie presvedčivých odpovedí na tieto otázky naráža na zásadné metodologické a epistemologické problémy, význam tejto idey pre reálnu historickú prax zostáva sporný.

Doterajšie riešenie problematiky korešpondencie historických reprezentácií viedli k formulovaniu viacerých alternatívnych prístupov. Z nášho pohľadu bude príklon historikov k niektorému z nich závisieť predovšetkým od oblasti ich výskumu. V oblastiach historického bádania, ktoré sa sústreďujú na konanie dejinných aktérov zakotvených v konkrétnych kultúrnych kontextoch a na identifikáciu ich intencií, sa miera predpokladanej korešpondencie medzi výkladom a minulosťou výrazne oslabuje. Práve v týchto oblastiach sa prirodzene vytvára priestor pre pluralitu výkladov a zobrazení minulosti. Reflexie predstaviteľov konštruktivistického prúdu, a osobitne non-reprezentacionalistické prístupy, v tomto kontexte podnecujú systematické uvažovanie o tom, ako sa vyrovnávať s trvalo prítomnou pluralitou historických interpretácií.

Kým pluralita výsledkov práce kriminalistov je spravidla vnímaná ako problém, ktorý je potrebné eliminovať v prospech jedného záväzného vysvetlenia, v historickej tvorbe predstavuje pluralita výkladov prirodzený a produktívny zdroj rozvoja samotnej disciplíny. Z tohto dôvodu sme presvedčení, že napriek určitej všeobecnej podobnosti zámerov historikov a kriminalistov, spočívajúcej v skúmaní minulosti, sú pre súčasné chápanie povahy historickej praxe metodologicky aj epistemologicky relevantnejšie rozdiely medzi nimi, než ich podobnosti.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Zoznam bibliografických odkazov

- ANKERSMIT, Frank. *Narrative Logic : A Semantic Analysis of the Historian's Language*. The Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 1983.
- ELTON, Geoffrey R. *The Practice of History*. Sydney: Sydney University Press, 1967.
- KUUKKANEN, Jouni-Matti. *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. London : Palgrave Macmillan, 2015. <https://doi.org/10.1057/9781137409874>.
- LABUDA, Pavol. Problém non-reprezentacionalistickej filozofie histórie : škandál chýbajúceho predmetu skúmania historikov. In *Kultúrne dejiny*, 2024, roč. 15, Supplement, s. 27 – 40. <https://doi.org/10.54937/kd.2024.15.Supp.27-40>.
- MICHELA, Miroslav. Strážcovia strateného času. Diskusie o dejinách a historici na Slovensku. In *Historický časopis*, 2011, roč. 59, č. 4, s. 617 – 637.
- MITROVIĆ, Branko. What Is Historical Anti-realism and How to Define It? In *Journal of the Philosophy of History*, 2024, roč. 18, s. 113 – 124. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341520>.
- ROTH, Paul A. *The Philosophical Structure of Historical Explanation*. Evanston : Northwestern University Press, 2020.
- TIMMINS, Adam. *Towards a Realist Philosophy of History*. Lanham : Lexington, 2022. <https://doi.org/10.5771/9781666902426>.
- VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny*. Pisa: Plus-Pisa University Press, 2010.
- WHITE, Hayden. Historický text ako literárny artefakt. In KOŽIAK, Rastislav – ŠUCH, Juraj – ZELENÁK Eugen(eds.). *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava : Chronos, 2009, s. 84 – 97.

ZELEŇÁK, Eugen. Koligačné pojmy v histórii ako predmet sporu medzi realizmom a konštruktivizmom. In *Kultúrne dejiny*, 2024, roč. 15, Supplement, s. 7 – 26. <https://doi.org/10.54937/kd.2024.15.Supp.7-26>.

ZELEŇÁK, Eugen. Na obranu non-reprezentacionalizmu vo filozofii histórie. In *Kultúrne dejiny*, 2025, roč. 16, s. 268 – 279. <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.2.268-279>.

doc. PhDr. Juraj Šuch, PhD.,
Katolícka univerzita v Ružomberku
Filozofická fakulta, Katedra filozofie
SK-034 01 Ružomberok, Hrabovská cesta 1B
e-mail: <juraj.such@ku.sk>
ORCID: 0000-0003-3992-2515